

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 11
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Соња Леро
Универзитет у Бањој Луци
Филолошки факултет

УДК 821.163.41:821.133.1(048.83)
DOI 10.7251/fil15113221

О СРПСКО-ФРАНЦУСКИМ КЊИЖЕВНИМ И КУЛТУРНИМ ВЕЗАМА

Новаковић, Јелена (2012), *Инијерџекстиуална исџираживања*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Новаковић, Јелена (2014), *Инијерџекстиуална исџираживања II (Срџско-франџуски књижевни дијалоџ)*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Као резултат бављења српско-француским књижевним и културним везама и настојања да се природа тих веза опише, при чему би се указало и на особености појединачних стваралачких личности, али и на општије одлике српске књижевности, те начине њеног окретања ка европским књижевним и културним токовима, настале су књиге Јелене Новаковић – *Инијерџекстиуална исџираживања* и *Инијерџекстиуална исџираживања II (Срџско-франџуски књижевни дијалоџ)*. Прва књига објављена је 2012. године у издању *Издавачке књижарнице Зорана Стојановића* и представља, како се наводи у уводном тексту, наставак бављења интертекстуалним везама између представника српске и француске књижевности, којем су претходила учешћа на различитим научним скуповима и објављивање књиге *Инијерџекстиуалности у новијој срџској џоезији. Франџуски круџ*, 2004. године, у издању *Гуџенберџове џалаксије*. Друга књига настала је као дио пројекта *Срџска књижевности у евроџском културном џросџору*, објављена је 2014. године и надовезује се на *Инијерџекстиуална исџираживања* по предмету бављења и начину на који му се приступа.

Новина *Инијерџекстиуалних исџираживања* у односу на књигу *Инијерџекстиуалности у новијој срџској џоезији. Франџуски круџ* јесте проширење истраживања на прозно и драмско стваралаштво, поред бављења поезијом. Као предмет промишљања намеђу се везе између српских и француских књижевника, које

проистичу из саме свијести српских писаца, тј. уочавају се на нивоу пишчевог позивања на неког другог писца или упуђивања на њега различитим алузијама. Пут који води до тумачења таквог српско-француског дијалога, за полазиште увијек има, како ауторка наводи, видљиви или скривени цитат или алузију у тексту. Метода којом се Јелена Новаковић користила у оквиру истраживања представљеног у овој књизи подразумева препознавање те полазишне тачке, њено враћање у првобитни контекст (француске књижевности) и анализирање у том контексту, да би се на крају прешло на промишљање о реактуализацији дате полазишне тачке, тј. тражење одговора на питање како цитати француских писаца и пјесника функционишу у новом контексту (српске књижевности).

Прво поглавље ове књиге насловљено је као „Француско симболистичко наслеђе у српској поезији XX века“ и тематизује проблематику која се тиче дистинкције симболизма као конкретног покрета и симболизма као процеса, те природу симболистичких тенденција у српској књижевности. Ауторка упуђује на то да се везе између српског и француског симболизма могу посматрати са становишта дијахроније, које указује на то да француски симболизам претходи оном у српској књижевности (док је француска књижевност у знаку симболизма, српска је у знаку реализма, уз одређене романтичарске трагове), али и са синхронијског аспекта (јер текстови српских

пјесника формирају јединствен корпус који се може посматрати у датом тренутку и на основу којег могу да се успоставе различите интертекстуалне везе са француским ауторима), те да се дијалог успостављен између представника ових двију националних књижевности може остварити као експлицитан или имплицитан, као и да се може одвијати на нивоу интертекстуалних, паратекстуалних и метатекстуалних релација. Експлицитан дијалог односи се на уношење цитата француских аутора, а имплицитан дијалог подразумева презумање појединих књижевних тема или поступака. Поред интертекстуалног нивоа, који подразумева вођење дијалога у оквирима самог књижевног текста, пажња је обраћена и на паратекстуални ниво, односно тражење елемената који би упутили на везу међу српским и француским ствараоцима у својеврсном окружењу текстова – насловима, предговорима, епитафима, а у обзир се узима и ниво метатекстуалности, тј. теоријски и књижевно-критички текстови аутора. Још једна битна ставка присутна у овом поглављу свакако јесте и издавање три основне етапе у развоју српске књижевности које свједоче о прихватању утицаја француског стваралаштва: почетак XX вијека (симболистичко пјесништво), раздобље послје Првог свјетског рата, те период педесетих година XX вијека (неосимболизам).

Након првог поглавља које може бити схваћено као својеврсни преглед општег типа који свједочи о врстама и природи релација између француског симболизма и српске књижевности, слиједи поглавље наслова „Од симболизма до постмодернизма: судбина Малармеових крилатица“. И овај текст карактерише једна врста општости, а тиче се чињенице да је посвећен стваралаштву различитих писаца и пјесника, којима је заједничко управо, у мањој или већој мјери изражено, позивање на поједина Малармеова начела. Као основа преплитања српске и француске књижевности, узима се малармеовска естетизација стварности уобличена преко крилатице: *У ствари, видјите, свјет је створен да би се завршио једном лејом Књигом*. Поред таквог тражења смисла стварности у умјетничкој транспозицији и претпо-

стављања јединства којем треба да се тежи, као траг на основу којег могу да се прате утицаји Малармеа на српске ствараоце узима се и мотив дјелине, односно неисписане хартије. Као писце и пјеснике у чијим остварењима се проналазе одједи ових начела, Јелена Новаковић издваја Дучића, Марка Ристића, Андрића, Душана Матића, Јована Ристића, Ивана В. Лалића те Борислава Радовића, али обраћа пажњу и на један вид обнове таквог књижевног израза у самој француској књижевности (у дјелима новијих француских прозних писаца: *Мобил* Мишела Битора, *Животи ујутисиво за ујутре* Жоржа Перека), као и на могућност праћења сродних настојања у оквирима ликовних умјетности (дјелине у сликарству Р. Магрита и К. Малевича).

Наредно поглавље уобличено је на нешто другачији начин у односу на прва два, тачније прати стваралаштво једног аутора и базира се на тражењу и анализирању у њему присутних елемената који упућују на везу са француском књижевношћу. Ријеч је о поглављу „Јован Дучић између парнасовског култа форме и бодлеровских *сајласја*“, које се заснива на анализи експлицитног и имплицитног дијалога овог пјесника са француским књижевницима. Експлицитан дијалог Дучића са француским ауторима присутан је у његовим есејима и ту се они јављају као основни предмет промишљања, али и као својеврсни поредбени елементи, тј. као личности на чији рад се Дучић позива приликом писања о домаћим ствараоцима. Имплицитан дијалог остварен је преко употребе разнородних алузија и уочава се на основу присуства подударних тема, слика или поступака. Тематизовање начела парнасовске поетике и вођење поступцима који су у њеној основи тако се уочава у тежњи ка формалном савршенству које води ка идеалу љепоте, употреби специфичних мотива – мрамор, пјесник као вајар, коришћењу устаљених пјесничких облика какав је сонет, удаљавању од актуелних збивања, тежњи ка елитизму и указују на везу са француским парнасовцима какви су Леконт де Лил, Сили Придом, Теодор де Банвил или Теофил Готје. Поред тога, наводе се и сегменти Дучићевог стваралаштва

који упућују на везу са Бодлером и бодлеровском чамом, те на везу са Малармеом и његовом крилатицом о једној Књизи.

Поглавље „Сима Пандуровић и 'интегрална поезија': француски круг“ посвећено је указивању на Пандуровићево добро познавање француске књижевности о којем свједочи његов преводилачки рад, али и онај књижевнокритичарски и књижевнотеоријски. Посебно се издваја есеј *Интегрална поезија* и мјесто које Пандуровић даје Виктору Игоу као правом представнику интегралне поезије, оне поезије која обухвата све жанрове и видове живота, а наводи се и мото *Посмртним њочасцима* као доказ вођења дијалога са Полом Верленом. Специфично обликована слика мртве драге, присутна у поезији Симе Пандуровића, послужила је као основа за успостављање везе са Бодлером и његовим пјесмама какве су *Сирвина* или *Пућ за Кијеру*, заједно са мотивима пијанства, те синтагмом *цвеће бола*, која неупитно упућује на Бодлерову збирку *Les Fleurs du mal*, гдје се облик *mal* може превести и као *зло* и као *бол*.

Релације између Тодора Манојловића и француских књижевника предмет су поглавља „Француска књижевност у Манојловићевој есејистичкој збирци *Нови књижевни сајам*“. У есејистичким текстовима наведене Манојловићеве збирке, француски аутори, слично као у Дучићевим есејима, представљају или главни предмет давања или поредбени елемент. Посебно се истиче једна врста критичког односа према Игоу, величање Жерара де Нервала (којег пореди и са Бодлером), есеј о Јакову Игњатовићу који садржи и позивање на Пруста, писање о стваралаштву Жана Жиродуа, у којем се препознаје спој естетичког и етичког начела и чији комад *Луѓа из Шајоа* бива виђен као претеча драмских остварења Камија и Сартра.

Поглавље „Француски аутори у Лалићевим есејима“ тематизује интертекстуални вид есеја Ивана В. Лалића, уочљив на основу писања о различитим француским ауторима или позивања на њих. Јелена Новаковић пише о Лалићевом занимању за Валеријево схватање поезије и књижевне критике, затим о интере-

совању за став Ремона Пикара да критичар олакшава однос и сам процес комуникације између дјела и његовог читаоца, о његовом одбацивању Сартровог критичарског поступка, о навођењу ријечи Клер Лежен да смисао дјела настаје у односу писца и читаоца, а да не постоји унапријед ни код једног ни код другог. Такво виђење читања као сарадње писца и читаоца јавља се већ код Бодлера, у обраћању читаоцу на почетку збирке *Цвеће зла*, а то је добро познато и самом Лалићу. Сви ти ставови француских аутора којима Лалић посвећује пажњу у својим есејима функционишу и као потврда познавања њиховог рада, али и као један вид објашњења сопствених поетичких начела и увјерења.

Након текста о Ивану В. Лалићу, слиједи три поглавља посвећена интертекстуалним релацијама између Јована Христића и различитих француских аутора. Ти текстови носе наслове: „Јован Христић и француска поезија“, „Јован Христић и француска моралистичка традиција (Монтењ, Декарт, Паскал)“ и „Јован Христић и француска моралистичка мисао XX века (Сартр, Ками, Греније, М. Јурсенар)“. У првом тексту ауторка скреће пажњу на дијалог који Христић води са писцима какви су Бодлер, Валери, Ками, Сартр или Маргерита Јурсенар, отворено или прикривено уносећи њихове исказе у сопствене текстове. Ауторка даље износи став да интертекстуалност Христићевих дјела може бити двоструко окарактерисана: усмјерена ка његовом сопственом стваралаштву, тј. обликована као једна врста аутореференцијалности, али и окренута ка остварењима других писаца. Преко мотива библиотеке, схваћеног као главне фигуре постмодернистичке књижевности (присутне код Мангела или Борхеса), успоставља се релација између Христићеве поезије и Бодлера, у којем Христић види и наследица Паскала. Јелена Новаковић задржава се и на Христићевој пјесми *Једно сенциментално њућовање њо мојој соби*, која основу има у дјелу Гзавијеа де Местра *Пућовање њо мојој соби (Voyage autour de ma chambre)*, заснованом на својеврсном, како се наводи у тексту, пародирању путописног жанра. Наводи се и Христи-

ћево ослањање на ставове Анрија Мишоа о поезији коју пишу *сви*, те значај који је за њега имала Валеријева пјесма *Гробље крај мора*. Наредна два поглавља доносе преглед француских прозаиста са којима је Христић установио интертекстуалну релацију. Међу њима посебно мјесто заузимају Монтењ (као зачетник француске моралистичке традиције), Паскал (чије су ријечи узете као мото поменутог пјесме *Једно сентиментално њујовање њој мојој соби*), Декарт, Сартр, Ками, Греније, Јурсенар те Бекет.

Преко поглавља „Владан Десница и оспоравање реализма“ указује се на позивање Владана Деснице на оне ауторе који се везују за реализам, али га и превазилазе помоћу елементарна фантастике или давања примата ономе у свијести у односу на оно у спољашњој стварности, те се праве и паралеле међу ликовима какви су Иван Галеб, Фредерик Моро код Флобера или наратор Прустовог *Трајања за изјубљеним временом*. Одбацивање оног типичног при грађењу ликовима узима се као спона између онога што изражава Десничин Иван Галеб, Монтењ, Стендал, Пруст или Жид, а као потенцијална интертекстуална веза, која би се тицала начина писања, узима се тежња ка јасноћи мишљења и писања.

Посљедње поглавље „Један европски мит у српској књижевности: Повраћање Дон Жуана Александра Обреновића“ даје преглед различитих актуелизација мита о Дон Жуану, почев од његовог настанка у Шпанији, преко Молијера, Моцарта и Бодлера па до драмског комада Александра Обреновића, који улази у контекст деградације овог мита. Наводећи да је Молијеров *Дон Жуан* послужио као основа Обреновићу, ауторка скреће пажњу и на низ измјена на нивоу заплета, догађаја, те избора или начина приказивања ликовима. На основу оваквог поигравања са ликовима, ову Обреновићеву драму ауторка повезује и са другим његовим дјелима: *Вишњез на белом коњу* или *Брачни животи Дон Кихота* и *Дона Дулсинеје*.

Књига *Интертекстуална истраживања II (Српско-француски књижевни дијалог)* представља наставак рада на интертекстуалним везама између српске и француске књижевности и културе, а доноси, за разлику од прве књиге,

већи степен посвећености самој рецепцији француске књижевности код Срба или српске књижевности на француском простору. Прво поглавље књиге потврђује поменуто окретање ка питању рецепције самих дјела. Ријеч је о поглављу „Француска књижевност у *Српском књижевном гласнику*“, гдје се прати присуство прилога из оквира француске књижевности у првој и другој серији поменутог часописа. Као најзаступљеније француске писце, чији су текстови објављивани у *Гласнику*, али и који су предмет критичког промишљања, ауторка наводи Балзака, Флобера, Мопасана, Анатола Франса и друге. Ријеч је углавном о писцима који стварају под окриљем реализма или натурализма, иако су тада у Француској заступљене нешто другачије тенденције, настале као резултат кризе реалистичких и натуралистичких остварења. Када је ријеч о заступљености пјесника у првој серији часописа, наглашава се присуство пјесничких остварења стваралаца који припадају нешто ранијим раздобљима – Корнеја, Игоа, Нервала, Леконта де Лила, Придома, док Рембо и Бодлер нису толико заступљени. Писци модернијег израза више мјеста наћи ће у другој серији часописа. Тако су објављивани Жид и Пруст, исправља се негативан став према Малармеу пред Други свјетски рат, али ни тада *Гласник* не прати најновије тенденције које се тичу експериментисања у вези са аутоматским писањем. Ауторка нуди преглед појединих компаратистичких студија објављених у овом часопису, као и студија о везама између француске и српске културе. Специфичности избора текстова који су били објављивани, Јелена Новаковић објашњава општом програмском оријентацијом часописа, али и самим личностима уредника.

Поглавље „Милован Глишић и француска књижевност“ указује на Глишићево познавање француског језика, његово преводилачко дјеловање које је знало бити и хваљено и критиковано, те на чињеницу да је избор дјела, која би преводио, доста говорио и о појединим аспектима његових поетичких начела и књижевних интересовања. Глишићева прозна остварења и специфични елементи фантастике у њима заступљени, представљају подлогу

за успостављање веза са Еркманом и Шатријаном, док су поједини тематски аспекти омогућили прављење паралела са Балзаком, а они изграђени на темељима народне смјеховне традиције – са облицима карактеристичним за француску књижевност, а који су именовани као *фабљион* (*fabliaux*).

Дио текста посвећен релацијама између француске књижевности и Десанке Максимовић дат је у виду поглавља „Десанка Максимовић у контексту српско-француских књижевних веза“. Поглавље обухвата три сегмента: „Додир са француском књижевношћу и културом“, „Преводи француске поезије“ и „Десанка Максимовић на француском“. Читалачко искуство и боравак у Паризу ауторка види као подлогу за развој поменутих релација, а наводи и преглед листова у којима је Десанка Максимовић објављивала преводе француске књижевности, као и преглед текстова које је превела, те наглашава да се избор дјела које је преводила може схватити уколико се посматра у контексту поетичких схватања саме пјесникиње. Писање о преводилачким активностима је двосмјерно, па се тако наводе и примјери превода Десанкиних пјесама на француски.

„Француска путописна култура у Андрићевим записима“ јесте поглавље којим се успјешност Андрићевог специфичног поступка посматрања домаћег из перспективе неког страног објашњава његовим читањем и познавањем текстова путописне и историјске садржине. Ауторка књиге даје преглед неких наслова који спадају у ту групу текстова, а Андрићево схватање суштине путовања повезује са промишљањима Монтења и Монтескјеа. Дјела француских путописаца и историографа која су била предмет Андрићевог интересовања тако указују на његово занимање за имаголошке аспекте књижевности, али и критички став према потенцијалним предрасудама и погрешкама које из тих текстова могу да произилазе.

Као својеврсни пандан поглављу о рецепцији француске књижевности у *Српском књижевном гласнику* стоји поглавље „Српска књижевност у француској књижевној периодици у раздобљу између два светска рата“. На-

кон навођења историјског контекста који је условио интересовање за српску књижевност, ауторка нуди једну врсту прегледа часописа посвећених славистичким и компаративним истраживањима, општих студија, текстова о српским народним пјесмама, о појединачним српским и југословенским писцима, компаративних студија и приказа различитих публикација, те наводи чињеницу да су аутори тих текстова и Французи и српски компаратисти и романисти. Народно стваралаштво наводи се као главни предмет интересовања француских истраживача, али истиче се и степен заинтересованости за стваралаштво појединачних писаца: Милутина Бојића, Милана Вукасовића, Николе Шопа и других.

Поглавље „Песничке вертикале Љубомира Симовића на француском културном простору“ посвећено је преводима Симовићевих пјесама на француски језик, навођењу наслова тих пјесама и часописа у којима су се њихови преводи јавили. Пажња се скреће и на Симовићеве позоришне комаде (*Хасанајиница*, *Чуго у Шарјану*, *Путијујуће њозоришнџе Шојаловић*) и њихову рецепцију на француском културном тлу, уз навођење података о појединим преводима, објављивањима и извођењима ових драмских остварења.

Након текста о Симовићу, слиједе два поглавља општијег карактера – „Тематизација времена у надреализму“ и „Медитеранска надахнућа у српској поезији XX века: компаратистичка перспектива“. Прво поглавље проблематизује феномен времена као егзистенцијалног питања, специфичну функционалну употребу мотива часовника, појаву окамењеног времена или његово повезивање са апсолутним памћењем, те однос хронолошког и аналошког. О овим феноменима ауторка изводи закључке на основу материјала ученог у текстовима Душана Матића, Андреа Бретона, Марка Ристића, али ослања се и на подручје сликарства и радове Далија, Магрита, Ђорџа де Кирика. Друго поглавље почиње одломком из Христићевог есеја о Лалићу, у којем су садржане основне одлике топоса Медитерана (топоса који је заступљен и у српској и у француској књижевности). Одлике овог топоса

прате се на основу дјела Јована Дучића, Тина Ујевића, Драгана Стојановића, Ивана В. Лалића и Јована Христића, те Валерија, Камија и Гренијеа. Пажња се посвећује односу између Медитерана и хиперборејских крајева, заснованом на опречности, тумачењу утицаја поднебља на књижевност, успостављању сличности између позиције коју љето заузима у годишњем циклусу и положаја који има подне у оквиру дневног циклуса, као и супротстављању мотива сунчаног Медитерана романтичарској тами.

Наредно поглавље „Интертекстуалност као стваралачко начело: Милан Дединац у дијалогу са Рембоом“ прати утицаје Артура Рембоа на стваралаштво Милана Дединца, уз напомену да је Рембо био изузетно популаран код српских авангардних стваралаца. Трагови поменутог утицаја садржани су и у Дединчевом мемоарском дјелу *Од немила од недраја*, а посебно се анализира однос према Рембоовој крилатици *ЈА је неко друји*, као и проблематика идентитета која из ње произилази.

Интертекстуалном односу између два књижевника посвећено је и поглавље „Алек Вукадиновић у дијалогу са Валеријем“. Ауторка наводи да је Вукадиновић Валерију посветио једну песму и четири чланка, те да се на њега често позива у различитим разговорима са књижевним историчарима и новинарима. Пишући о два основна тока поезије двадесетог вијека, оном *окренутиом истрајизму доба и сунуврајној историји* и оном аисторичном и надвременом, Вукадиновић Валеријеву *Младу Парку* позиционира у оквиру овог другог, а као једну од суштинских спона између ова два књижевника, Јелена Новаковић истиче тежњу ка поунутрашњењу предмета поезије.

Мјесто посљедњег текста у књизи заузима поглавље „Поезија Александра Петрова

или дијалог култура“. Ауторка се задржава на Петровљевој збирци поезије *Пејша сџрана светиа*, која је на француски преведена као *Le cinquième point cardinal*, те наводи примјере успостављања дијалога са другим пјесницима који се крећу од навођења њихових стихова до алузија које траже читалачко препознавање и сарадњу. Један од мотива на које се скреће пажња јесте и мотив библиотеке, чест у постмодернистичкој књижевности, али присутан и код Бодлера (у његовој пјесми *Глас*), те код Јована Христића, који Бодлеров стих уноси у своју пјесму.

Преглед сваког од текстова заступљених у књигама Јелене Новаковић *Интертекстуална истраживања* и *Интертекстуална истраживања II (Српско-француски књижевни дијалог)*, неупитно указује на тежњу ка исцрпној анализи интертекстуалних веза које могу бити препознате, у различитим појавним облицима и уз различит степен истакнутости, при посматрању поетских, прозних и драмских дјела појединих представника српске и француске књижевности. Детаљност истраживања потврђује и проширење предмета анализе на различите есејистичке, књижевнокритичке и књижевнотеоријске текстове, уз повремене осврте на појаве које припадају пољу ликовних умјетности, као и на појаве које се тичу рецепције француске књижевности међу Србима и рецепције српске књижевности на француском тлу. Овако посматране, књиге Јелене Новаковић свакако представљају примјер систематично заснованих, детаљних и методолошки јасно утемељених истраживања која освјетљавају разнородне аспекте српско-француских књижевних и културних релација.

sonja.lero@gmail.com